

LALA

Jacek Denel

S poljskog prevela
Jelena Jović

Beograd, 2022.

I POGLAVLJE

Već sada kuća u Olivi izgleda drukčije. A kada baka umre, a umreće uskoro – i mogu to da napišem sasvim spokojno, jer ne samo da smo se odavno svi pomirili sa tom mišlju, nego ni ona sama ionako ovo nikada neće pročitati pošto odavno više ne čita – sve će se promeniti do neprepoznatljivosti. Stvari će preći u nasledstvo i moraće da pronađu druge police i ormare u drugim stanovima. Stendal sa Julekovom posvetom, koji je poslednjih trideset godina stajao hrbat uz hrbat sa Floberovim „Trima pripovetkama”, staće među druge knjige. I šta će biti sa kolekcijom staklarije, sa one tri ili četiri stotine vaza, pehara, bokala i flašica, crvenih, safirnih, žuto-zelenih, sa mehurićima i bez, sedefastih, napuklih, obelelih?

Dok tako sedi, nalik staroj kineskoj carici, prepustivši zaboravu i vlast i dužnosti, umotana u nekakve deke i kaftane, sva lagana, sićušna i, naposljetku, slabašna, teško ju je prizvati iz našeg sećanja u kom nema mesta brisanju nosa, pelenama i neprestanoj ćutnji. Ponekad se ipak nasmeši dopuštajući nam da se porađujemo što je na svoj način srećna, no to je kao da naklapamo o osećanjima morske sase ili koralnog grebena.

Time se, naime, ova priča završava. A gde počinje?

Možda u Lisovu? U malom, učmalom Lisovu, što miriše na opale jabuke i što me je silno razočarao kad sam se zaputio u tu obećanu zemlju, u Hanan, čijom sam geografijom savršeno bio ovladao zahvaljujući njenim pričama; znao sam gde je kapidžik koji je konj otvarao glavom, gde salon, gde tetka Ružina soba, gde su Napoleonovo i Leninovo poprsje, gde je veliki trpezarijski sto na čiji su čošak lopovi ređali srebrninu, a gde onaj pisači od kojeg je devedesetogodišnja prabaka Brokl oterala Nemca. Šta sam zatekao? Najveličanstveniji

deo dvora bio je dimnjak oko kojeg su se uzdizali zalomci zidova, ocrtavajući po tlu nekakav nahereni pravougaonik, ponegde visok do pola metra, ponegde i do metar, znatno, naravno, manji od nekadašnjeg dvora, pošto je nasred nekoliko soba bila povučena međa, a tamo gde je ranije stajao klavir, sada su rasli krompir ili heljda.

Ne, možda pre u kakvoj kući za izdavanje na tom i tom prospektu, na nekoj finoj adresi u Kijevu, gde su živele tri porodice – Bjenjecki, Karnauhov i Koritko, a mojre obavijale njihove prostrane stanove zamršenom mrežom niti?

Naposletku, možda u onom neobičnom području koje nipošto ne uspevam da izmaštam, budući da nisam ipak buntnovi-mladi-poljski-pisac-koji-putuje-na-istok, u onom neobičnom području zvanom Ukrajina, gde su rasle drukčije biljke od naših i živeli drukčiji ljudi od naših, što govore zvonkim ali raspevanim glasovima, oni seljani u grubim lanenim košuljama, što su levčama i vilama vijali automobil prapradede Brokla?

Ne znam odakle da započnem ovu priču, toliko sam je već puta započinjao; i sada, kao i pre deset godina, kada sam sa zanosom, svojstvenim četrnaestogodišnjim piscima, smislio bio naslov: „Poljski gazeli”, jer gazel je „pesma nalik niski bisera”, te je izvrsno pristajao zasebnim i istovremeno isprepletenim potkama bakine prirovi; no, na koncu, i svih onih puta kada ništa nisam zapisivao već sam samo pripovedao svojim prijateljima, rođakama, voljenima i putnicima ekspresa na liniji Gdanjsk–Varšava i Varšava–Gdanjsk.

Istina se, naime, krije negde drugde. Jer povest, kao i obično, počinje zapravo u odlomcima, čas ovde, čas onde, u najrazličitijim mestima i telima, koja mahom odavno više ne postoje, a njena je sopstvenica i ključarka dosad bila baka. Baka izrađena od solidnih i trajnih materijala, koja je, nakon sitnih opravki i ozbiljnih reparacija, do pre nekoliko godina toliko još uvek blistala i plenila, da sam, kad god bi mi dolazili u posetu iz udaljenih krajeva, odmah njoj vodio prijatelje, jer upravo je ona bila najfascinantnija od svih znamenitosti mog severnog grada.

Bakine su čari – u vreme dok je još govorila – gospodarile počecima priče. Oduvek je, u suštini, to bila (i jeste) jedna te ista priča koja se, zamršena i do neprepoznatljivosti potamnела pod silnim naslagama firnajsja i čađi, sa brojnim ishodištima, nikada, u stvari, nije ni završavala; u najboljem bi se slučaju prekinula pretkraj posete ili u sumrak. Dodajmo da sumrak, koji bi označio svršetak razgovora i početak ceremonije odlaska na počinak, u Olivi najčešće pada oko ponoći i nikada nije konačan, jer velika je povest inače sklona grananju, kovitlanju, bujanju po periferijama u najneočekivanijim trenucima, i ona je ta koja uistinu zauzdava nas, a ne mi nju.

Početak se obično splicе nalik kakvoj dopola biljnoj vitici dopola repu kojim se životinje veru po drveću; obavlja se oko predmeta, osobe, mirisa, anegdote, a zatim divlja, divlja, pušta mladice i rasplođuje se u čitave čestare reči i poenti; nezaustavljiv, razmnožava se bez sklada i reda, hladi čajeve, raskuvava rezance, rasteruje iz sećanja važne stvari. Eto šta.

Ponekad to ovako, recimo, izgleda: „Kada sam bila u poseti grofovima Krasinski i srušila sa geridona araukariju...”, ili: „Kada je deda Leonard stao pred carski streljački vod...”, ili pak, na primer: „Kada je u Lisovu neki lopov isekao sirotici sav kupus iz polja...” – rečju, nikad se ne zna gde će se zateći slušalac koji zaviruje u taj svet kroz najednom otkrivenu leću. Dakako: slučajni slušalac, jer, što se nas tiče, mi tu priču znamo – iskomadanu na zasebna poglavlja, ali uvek – do najsitnijih detalja.

– Jednom je, zamislite, baba Vanda, a devedeset i kusur je već imala tada, naprosto nestala iz Lisova oko podneva. Rat u jeku, Nemci posvuda. Tražimo onde, tražimo ovde, nema ni vozača ni kočijaša. Jurcamo, sekiramo se... što ste se tako snuždili?

– Znamo.

– Znafe? – pita baka u neverici, ali se uopšte ne da pomesti, ni malo. – Dobro, kako se onda završilo?

– Bila je kod frizera...

– Zbilja znate – smrkнула se baka nakratko, da bi joj se za tili čas vratilo samopouzdanje – no ništa zato. Jednom je, zamislite, baba, a

devedeset je već imala tada... i vratila se. Sa trajnom. „Imam preko devedeset godina – i glupo bi bilo da umrem a da nijednom nisam uradila trajnu ondulaciju.”

★

Margo korača po mojoj sobi sa šoljicom u ruci i traga za nečim novim. Radim to i ja kada odem njoj u posetu. „Otkud ti ovo?”, pitam. „A šta je ovo?”, pitam. Njen svet je veoma lep i harmoničan, pa je i svaki njegov kutak podjednako zadivljujuć. Margo se zove Malgožata, iliti Margerita, iliti Bisera, a biser je svugde podjednako biseran.

Sada prilazi ormariću i uzima fotografiju.

– U Kolu si je kupio?

– Nisam, ta je od kuće. Iskamčio sam od bake jer su joj ostale dve takve.

Gotovo da i nemam njenih slika iz detinjstva. Ne znam kako su izgledali baba Vanda, deda Leonard, ujak Maćej, tetka Eva, tetka Saša, Milevski, Apolon sa hozentregerima, ne znam čak ni kako je Lisov izgledao¹. Za vreme ofanzive, Rusi su – baka ih zove Sovjeti, Rusi su bili pre revolucije, posle je došla sovjetska rulja – raspalili kamin slikama koje su stajale u velikom drvenom sanduku na tremu. Izgorela je fotografija Romusje iznad pet tuceta jaja, koja je morala da pije po jedno svakog dana, što ipak nije uspelo da zauzda njenu galopirajuću tuberkulozu, izgorela je i fotografija dede Brokla u belom odelu na štrafte, naslonjenog na blistavu karoseriju prvog automobila u Ukrajini, izgorele su očeve fotografije sa uvek istim šeširom na uvek celavoj glavi, izgorele mamine fotografije u lepršavim haljinama, izgorele razglednice iz dalekih gradova pompeznih naziva i riđomrke reprodukcije skulptura i platana iz prostranih sala udaljenih muzeja.

¹ Većinu fotografija objavljenih u ovom izdanju i u zbirci pripovedaka „Lalin život njenim vlastitim rečima”, video sam tek nakon što je prvi put izašla „Lala”. Pojedine sam pronašao u krugu porodice (kod Sulkjevića, rođaka po liniji Brokl, kod Galine Karnauhove, koju sam upoznao nekoliko meseci pre nego što je umrla, i kod ujaka Pavela, Lalinog sina), dok pojedine potiču iz albuma sa slikama iz Drugog svetskog rata koji je iskrsnuo prilikom likvidacije stana u Olivi.

Nema lica. Nema šaka. Nema kapidžika, stolova, grafika, hrpa časopisa i knjiga pozlaćenih hrbata.

Tih par, doslovce par riđomrkkih krokija... i to je makar nešto. Prababa, kao proštac prava, uzanog struka, oslonjena o crni kišobran, dok u pozadini sunce prosijava kroz lišće drveća egzotičnog porekla, platana, valjda, sa belim potpisom u ćošku: „Abacija”.

Bože... Abacija...

– Predivnog je stasa mama bila – čujem bakin glas iza leđa – predivnog... Rekao bi da je visoka, a ona sva malecna, dovde mi je do sezala, do ramena kad sam bila mlada, sad bi mi sigurno do obraza doprla, toliko sam se smanjila s godinama... no kako god, de, pogledaj, stas visoke žene, pa još i struk uzan. I uvek se kretala užurbano, sitnim kasom; ne sećam se da je ikada normalno hodala. Kada je bila bolesna, strugala je lagano nogama, baš kao i poslednjeg dana, kada je umrla sedeći u ovoj fotelji... Ali da hoda ko čovek? Jok. Stalno je jurila.

Irena Brokl Bjenjecka u Abaciji (današnja Opatija),
fot. Ivan Letis, oko 1905.

Dok je svet još bio vrlo mlad, u gradovima pozlaćen i nakićen štukaturama, u selima opor od mirisa opalog voća u travi i kravljeg gnojiva, ljudi su bili manji. Možda nisu imali razloga da se propinju i ređe su se nego danas uspinjali na prste, možda su jeli ne hajući za mudra pravila zdrave ishrane, već rastući u drugim pravcima, a možda im naprosto nije bilo stalo da budu viši, jer su sve što im je bilo potrebno pronalazili nadomak zemlje.

Deda Leonard je bio visok tek nešto više od metar i po, kosa mu je bila crna kao gavranovo perje – dok se nije pretvorio u belu vranu – ten crn-purast, a oči plave.

„Vandica”, zabeležio je u memoarima koji su baka i Julek pronašli posle njegove smrti u fioci intarziranog pisaćeg stola, „tvrdi da ja nisam Brokl, nego grof, De Broj, samo izvitopereno, jer me krasi južnjačka lepota. No, koliko je meni poznato, iz Nemačke smo stigli bežeći od jada i bede i naselili se ovde, Broklovi bili odvajkada, jedino još možda *Brockle...*”²

Tog hladnog januarskog dana Sovjeti su spalili sve dedine fotografije, te je krhka struktura mekih tkiva koja obavijaju njegov kostur prestala i faktički da postoji za buduća pokolenja. Neretko sam pokušavao da zamislim tog vedrog, uglađenog starijeg gospodina (koji je čitavog života, izgleda, bio stariji gospodin, s obzirom da ga je kao takvog upamtila njegova unuka), poklonika i kolekcionara umetnosti, bibliofila i erudit, hemicara po zanimanju, a u životu – zemljoposjednika, premda ni u jednom ni u drugom nije imao previše uspeha.

– A stariji je gospodin – kazao mi je pognuti stari Tarapatka kad sam se zaputio u taj Hanan – kupovao ispred crkve po vreću bombona nedeljom nakon velike mise, a mi, deca, trčali smo za njim čak do imanja, pošto bi sve te bombone razdelio usput... Stariji je gospodin vaše bake deda, gospodin spahija.

² Leonardovi baba i deda, Pjotr i njegova žena, bili su, prema porodičnom predanju, vlasnici ogromnih dobara u okolini Truskavjeca. Umrli su oko 1820. godine za vreme epidemije kolere i osirotili sinove, čiji ih je nečasni staratelj lišio potom čitave imovine.

Gospodin spahija se uopšte nije rodio kao spahija već kao varošanin, i to siromašan. Poljski je, po svemu sudeći, govorio kao prvi u svom kolenu i dajem glavu da je na svet došao u Nemačkoj³. Usvojivši, međutim, poljski, usvojio je i kontuš, i karabelu, i husare, zatoptali su u njemu nekakvi slovenski damari, mašta osamnaestogodišnjaka nagnala ga je da se bori u Januarskom ustanku, nakon čega je, kao pravi poljski patriota, završio u Sibiru.

Pod okolnostima koje se nisu sasvim sačuvale u sećanjima, deda Brokl je završio studije hemije, vratio se iz Sibira, nastanio u Kijevu, spoznao do tančina najveće tajne i izazove proizvodnje šećera, stekao čak titulu profesora i uzeo za suprugu babu Vandu, ženu odveć mudru no ne preterano inteligentnu, a zatim napravio četvoro dece i postao milioner.

Varao bi se onaj ko bi jadnog Leonarda Brokla danas smatrao vešto kamufliranom ajkulom u moru krupnog kapitala. Deda se ama baš nimalo nije razumeo u kamatne stope, dividende i opticaj vrednosnih hartija; hitao je kroz život kao muva bez glave. Igrom slučaja, neko ga je posavetovao da otkupi poveći paket deonica jedne kompanije. Tom istom, a možda i kakvom drugom igrom slučaja, deonicama je za samo par dana vrednost skočila, budući da je Carstvo upravo tada doživljavalo privredni *boom*. Dedu su ove igrarije očito silno zabavljale, te je načeo ušteđevinu i dokupio još nekoliko paketa. A kako su deonice ponovo skočile, za mesec dana je postao jedan od najimućnijih ljudi u Kijevu.

Tako bi sve priče trebalo da se završe.

Mahom, nažalost, traju duže.

Deda je kupio šećeranu, automobil i veliku kuću. Putovao je po celom svetu, otkupljujući slike, lakirane paravane, nameštaj i skulpture, i dopisujući se sa stručnjacima za proizvodnju šećera iz Berlina i Pariza.

– Eto otkud u Lisovu ovih košulja – govorila je baka slažući rublje koje je upravo skinula sa žice, već suvo od podnevnog povetarca. – Deda je putovao po Evropi i stalno je kukao na tamošnje perionice, te da loše peru, te da lupaju pečate gde stignu... I sama sam se, uosta-

³ Kao što se vidi iz prethodne napomene, istina je sasvim drukčija – porodica se, naime, morala doseliti u Poljsku znatno ranije.